

TÜRK DÜNYASINDA DİNİ VE POLİTİK BİR FENOMEN OLARAK TANRICILIK=TENGRIYANSTVO*

*Harun GÜNGÖR***

ÖZET

Türkler tarih boyunca çok geniş bir alanda ve farklı iklimlerde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Böyle geniş bir alanda hayat mücadelesi veren Türk halkı farklı dinler ile buluşma ve kaynaşma imkânı bulmuşlardır. Başta Gök Tanrı dini olmak üzere Budizm, Yahudilik, İslam gibi birçok dini kabul etmişlerdir. Bu durum günümüzde de canlılığını korumaktadır. Bu makalede Türklerin hem politik hem de ekonomik nedenlerle din değiştirmelerine rağmen kabul ettikleri her dinin temelinde Tanrıcılığı korudukları tespit edilmiştir. Türk kültürünün en önemli kaynağı olan Orhon Yazıtları aslında Tanrıcılığın da ana kaynağıdır. Tanrı\Tenri kelimesinin kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Ayrıca bu kelimenin farklı şekilleri de bulunmaktadır. Çeşitli bilim adamları bu kelime hakkında farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Türk inancının esasında Gök Tanrı inancı vardır. Bu dinin kozmolojisi üçlü evren yapısına dayanır: Gökyüzü, yer ve yer altı. Makalede Gök Tanrı dininin yayılma ve kavram alanı üzerinde durularak konu genişletilmiştir. Daha sonra politik olarak Tanrıcılık kavramının yayılma alanları sunulmuştur. Tanrıcılık kavramının dünyada politik olarak ciddi bir şekilde yansımaları sağlayan ilk ülke Kırgızistan'dır. Kısacası, bütün Türkleri tek dini inanç çatısı altında birleştiren sistem Tanrıcılıktır. Bu kavramın coğrafi sınırı ise tapmak ifade eden Tanrı kelimesinin kullanıldığı bütün bölgelerdir. Farklı bir amaçla Tanrıcılık ortaya çıkarılmış olsa da Türk toplumunun yaşayış ve inanış şekline uygun olmasından dolayı bu kavramın oldukça benimseneceği ve gelecekte de milli ideolojiye dönüşeceği tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Din, Tanrı, Gök Tanrı İnancı

TURKISH WORLD RELIGIOUS AND POLITICAL PHENOMENON TENGRISM = TENGRIYANSTVO

ABSTRACT

Throughout the history of the Turks continued their lives in a very wide area and in different climates. Such a wide range of different religions Turkish people who are struggling with life, had the

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, El-mek: gharun@gmail.com

opportunity to meet and socialize. The Turks have adopted many religious that especially Sky God, religious such as Buddhism, Judaism, Islam. It maintains the vitality of today. In this article, the Turks, both political and economic reasons, on the basis of religion, every religion theism maintained that in spite of change have been identified. Theism is the most important source of Turkish culture in the fact that the main source of Orkhon Inscriptions. Tanrı \ Tenri is based on a very old origin of the word. Also there are different versions of this word. Scientists have made a variety of different views about this word. Turkish thunder on the basis of belief is belief in God. This belief has 3 different nature: the sky, ground and underground. In this article subject to an emphasis on space and the concept of spreading the religion of Sky God has been extended. Later, the concept of tengrism spans provided politically. That the concept of tengrism the first country Kyrgyzstan in the world the reflection of a serious political. In short, combine all the Turks under the roof of a single religious belief system tengrism. The worship of God, who referred to the geographical limits of this concept is used for all regions. While tengrism revealed a different purpose, due to the existence of the Turkish community and the belief that the shape of this concept is expected to be transformed into national ideology and rather adopted.

Key Words: Turks, Religion, Tanrı, Tengrism = Tengriyanstvo

Çok geniş bir coğrafya ve değişik iklim kuşağında yaşayan Türkler, tarihleri boyunca başta Gök Tanrı Dini -Tanrıçılık- olmak üzere Budizm, Yahudilik, Zerdüştilik, Nesturi Hıristiyanlık ve İslam olmak üzere birçok dini inancı kabullenmiş, onları tecrübe edip yaşamıştır. Günümüzde de Türk toplulukları arasında bu dini çeşitlilik devam etmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkler, başta politik ve ekonomik nedenlerle farklı dinleri kabul edip yaşamışlarsa da bütün bu dinler içerisinde kendi orijinal inanışlarının bir ifadesi olan Tanrıçılığı korumuş, kabul ettikleri evrensel dinlerin bütün karşı koymalarına rağmen o dinlerin içerisinde kendi varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Türk dil ve kültürünün temel taşlarından biri, hatta en önemlisi olarak kabul edilen Orhon Yazıtları, aynı zamanda Türk dini Tanrıçılık (=tengriyanstvo)ın da ana kaynağıdır. Orhon Yazıtlarında dikotomik bir universalizm/üniversizm üzerine kurulmuş olan Türk kozmogonisi “*üze kök tenri asra yagız yir kılındukta ekin ara kişi oghı kılınmış.*” (BK: D.2; Ergin: 1970, 51) cümlesi ile ifade edilmektedir.

Kökü çok eskilere dayanan Tanrı/Tenri kelimesi bütün Türk topluluklarında tenri, tenre tanrı, tener, tiger, teneri, tanara, tenir, tanrı... şeklinde kullanılmaktadır. Bu kelimenin Sümerce *Dingir*, (Eliade:1974,66) Çince *T'ien* kelimesi ile ilişkili olduğunu ifade eden araştırmacılar da vardır (Roux: 60-62). Ne var ki, bugüne kadar tanrı kelimesinin düzgün bir etimolojisinin yapıldığını kabul etmek mümkün değildir.

Bazen batılı bir perspektifle Tibet inanışlarından ödünç alınmış *Umay* (=anne)'ı kendisine erkeklik atfedilen *Tanrı/Baba* ile karşı karşıya koyarak, bazen E. Lot-Falck'ın benimsediği yer/gök ikilemi üzerinden Türk tanrıçılığına dualist bir karakter atfedilmeye çalışılsa da (Gaüzere: 2010, 124-129) tanrıçılıkta *Tanrı* tekdir. Zaman zaman tanrı algısında deistik özellikler görülse de en azından Gök Türkler dönemi esas alındığında tanrının yaratıcı bir *küç*'e sahip olduğu ve *Deus Otiosus* bir karakter göstermediği anlaşılmaktadır (Eliade: 1983, 12; Günay-Güngör 2007, 66). Bununla birlikte O, semitik tanrılarda olduğu gibi müdahaleci bir tanrı değildir. Ayrıca Türk tanrı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

anlayışında *hierogamie=kutsal evlilik* de yoktur (Eliade: 1974, 66; Günay-Güngör: 2007, 30). Bu nedenle Altay inanışlarında Bay Ülgen ve Erlik'e atfedilen oğul ve kızlar Gök Tanrı için söz konusu değildir. Türk tanrı anlayışını en önemli özelliklerinden birisi ise, onun soyut bir varlık olduğudur. Bu sebeple o antropomorfik ve zoomorfik bir özellik göstermez. Bu gerçekler bütün din etnolojisi, din antropolojisi ve dinler tarihi araştırmacıları tarafından kabul edilirken, yazdığı kitap ve makalelerle sözde tanrıcılığın hemen her din ve düşünce sisteminin temelinde var olduğunu savunan Murat Adji, **Polin Polovestkogo Polya** adlı eserinde bir tahta parçası üzerine gelişigüzel bir biçimde, bütün estetik değerlerden yoksun bir insan başını Gök Tanrı olarak takdim ederken (Adji:1994, 194-195) aynı yazar Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayınlanan **Kıpçaklar** adlı eserinde bu kez Hz. İsa'nın bir ikonunu alıp onu Gök Tanrı olarak sunmaktadır (Adji: 2002, 210). Üzülerek ifade etmeliyim ki hiçbir tarihi ve bilimsel gerçekliği olmayan birinci eserdeki resmi, yine tanrıcılığın Kırgızistan'daki savunucularından Keneş Cusupov, Soros Vakfı tarafından yayınlanmış olan **Bayırkının İzderi** adlı kitaba alarak "*Türklerde tanrının resmi yok diyorlardı, işte bir kitapta bu resim var*" diyerek *Tanrının* insan biçimli olduğuna işaret etmektedir (Cusupov:2001, 102-103). Tanrıcılık dini ile ilgili bir iddiada bulunmasa da Çuvaş yazar Mişşi Yuhma'da **Drevnie Çuvaşi Bog İ Geroy** adlı eserinde Çuvaş panteonunda yer alan tanrıların *-isimler Arapça-* hem zoomorfik hem de antropomorfik karakterde resimlerini vermektedir (Yuhma:1996, 9). Bu eserlerin ciddi alınır birer araştırma eseri olduklarını ifade etmek imkânsız gibi gözükmektedir.

Türk tanrıcılığının esasını oluşturan Gök Tanrı inancında, yazıtlarda da belirtildiği üzere, Türk kozmolojik anlayışı üçlü evren yapısına dayanır. Bunlar:

a-Gökyüzü

b-Yer

c-Yer altı

Türk din sistemi Tanrıcılıkta *yalnguk*/insan'ın yaratılışı ile ilgili fazla bir bilgi mevcut değildir. XX. yüzyılın başlarında Radlov ve Verbitski tarafından derlenmiş olan Türk yaratılış ve türeyiş destanlarında yer alan insanın ve kâinatın yaratılışı ile ilgili mitler tanrıcılık inanışının değil, semitik inanış ve türeyişin bir ifadesidir.

Yazıtlarda yer alan "*öd tenri yasar, kişi oğlu köp ölügli törümüş*" (KT:K1; Ergin: 1970, 14) cümlesi ile tanrının sonsuz, insanların ise ölümlü birer varlık oldukları anlatılmaktadır. Ölümden sonra iyilerin ruhları uçup gökyüzüne, kötülerin ruhları karanlıklar dünyası olarak tasavvur edilen yeraltına gidecektir.

Gök tanrı dini Tanrıcılıkta ibadetin esasını tanrıya ve ruhlara takdim edilip sunulan kurbanlar oluşturur. Bu gelenek Hunlardan günümüze kadar devam etmektedir. Kurbanlar bir hayvanın boğazlanması/tığlanması şeklinde olabileceği gibi, onların kırlara salıverilmesi, tanrı veya ruhlara ulaşması için başıboş bırakılması şeklinde de olabilir. Bu tür kurbanlara *Iduk, Itık, Allahlık* adı verildiği gibi, Itık kurbanı dışında Sahalarda uygulanan *kujdaa/ kuydaa* adlı bir kurban çeşidi daha vardır. Bu da sadece belli bir sayıyı geçen at sürülerinden bir veya birkaç atın kırlara salıverilmesi ile gerçekleşmektedir (Maj: 2006, 211-221).

Gök Tanrı dininde ata ruhlarına hürmet ve tazimden ibaret olan *Atalar Kültü* de önemlidir. Bu nedenle mezar, mola, kesene, yatır, türbe, dede vb. adlarla andığımız mezarlar ve bunların etrafında oluşmuş olan ziyaret yerleri önemlidir. Bu yerlerin hemen hepsini Snesarev'in ifade ettiği gibi eski tanrıların yerini almış yeni evliya ve erenlerin ikametgâhı olarak düşünmek ve kabul etmek (Snesarev: 1969: 203-307) imkânsızdır.

Gök Tanrı dininin ikinci temel unsuru ise yazıtlarda *yer-sub* olarak geçen kutsal yerlerdir. Vatanın kutsallığı düşüncesinin de kaynağı olarak kabul edilen yer-suların ne olduğu; mahiyetleri,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

nitelik ve nicelikleri neleri kapsadıkları üzerinde birçok görüş ortaya atılmış, son tahlilde iduk/kutsal sıfatına sahip olan yer-suların Türk vatanının koruyan ruhlar olduğu ifade edilmiştir.

Gök Tanrı dinini, temelini ruhlarla ilişkinin oluşturduğu Şamanizmle özdeşleştirmek mümkün değildir. Eliade'a göre Şamanizm, en eski ve tekniklerinden biridir. Bu teknik, bizim ruhlarla ilişkimizi sağlama için başvurulan bir tekniktir. Türklerin inanç sistemlerinin temelini Tanrıcılığın oluşturduğunu ifade eden Hamayon'a göre ise Şamanizm, en basit ifade ile "al gülüm ver gülüm" esasına dayalı, ruhlarla bir ilişki yumağı olup kesinlikle bir din değildir.

XVII. yüzyılda Şamanizmle karşılaşan Rus bilim adamları onu hep bir din olup olmaması açısından araştırıp değerlendirirken, Sovyetler Birliği döneminde yetişen bilim adamları Şamanizmi ateizmin haklılığını ispat amacı ile ve yine bir din olarak görmüş, diğer dinlerle mücadelede Şamanizmi dinlerin bilimsel gerçeklikle bağdaşmadıklarının delili olarak takdim etmiş, söz konusu mücadele ile sadece şamanları değil, toponimide yer alan ve Şamanizmi çağrıştırabilecek bütün unsurları da silmişlerdir. Bu konularda en ilginç tutumu ise misyoner papazlar sergilemiş, onlar değişik Türk lehçelerine tercüme ettikleri kutsal kitap metinlerinde bazı Türk araştırmacılarca Gök tanrı yerine kaim olduğunu kabul ettikleri *Bay Ülgen, Erlik, Toyın, Ürün Ayu toyın, Ar toyon* gibi Şamanî ruhların yerine *tanrı* kelimesini kullanarak şamanlığın bir din olmadığına işaret etmişlerdir.

Evensel dinler-Budizm, Hıristiyanlık, İslam-de olduğu gibi, Tanrıcılığın içinde de Şamanizmin esasını oluşturan animist, fetişist ve totemik unsurlar vardır ve günümüzde de bur unsurlar varlıklarını sürdürmektedirler. Örneğin, güneş battıktan sonra "yerlerin mühürlenmesi/kilitlenmesi" inancından hareketle ikindiden sonra ölen kimselerin gömülmemesi, dileklerin kabulü amacıyla ağaç dallarına çaput bağlanması, ölen kimselerin ölümünü takip eden günlerde aş/yemek verilmesi gibi inanış ve uygulamalar devam etmektedir. Önemli olan husus, Türk din ve düşünce sisteminin dikey boyutunu oluşturan Tanrıcılıkla, yatay boyutunu oluşturan Şamanizm'in birbirine karıştırılmamasıdır.

POLİTİK OLARAK TANRICILIK=TENGRİYANSTVO

Daha öncede belirttiğim gibi, Türkler evrensel dinler diye nitelendirilen dinlerle karşılaşınca kadar kendi öz dini sistemleri olan Tanrıcılık/Gök Tanrı Dinini muhafaza etmiş ve tek tanrı olarak Orhon yazıtlarında ifade ve zikredilen Gök Tanrıya inanmışlardır. Gumilev başta olmak üzere birçok araştırmacının da ifade ettiği gibi Budizm, Musevilik, Hıristiyanlık, Mani Dini ve İslam'ı kabul etmişlerdir ancak Türklerin bu dinleri kabulü, söz konusu dinlerin onlara sundukları teoloji ile ilişkili değil, daha çok o dönemde var olan siyasi ve politik nedenlerle ilişkilidir (Gumilev:1993,75). Bunun en tipik örneğini Hazarlarda Musevilik, Uygurlarda Mani Dininin kabulünde görebiliriz (Tremblay: 2001, 111, 118). Türkler bütün bu dinleri kabul etmelerine rağmen bu dinlerde tapınılan varlığı ifade etmek için kullanılan YHW. Huda, İsus Hristos vb. yerine daha çok kendi kavramları olan *Tanrı* kelimesini kullanmışlardır.

Türkler Nesturi Hıristiyanlık ve Mani Dininden sonra X. Yüzyılda İslam'ı kabul etmiş, büyük küçük birçok İslam devleti kurmuşlardır. Emevi ve Abbasi devletlerinin baskısı ile Orta Asya Türklerinin Müslümanlaşmalarına karşın, Güney Sibirya bozkırlarından Kuzey Buz Denizine kadar uzanan geniş coğrafyada yer alan Türkler ise XVI. yüzyıldan itibaren Ortodoks Hıristiyan Rus misyonerlerinin gayret ve çabaları ile Hıristiyanlaştırılmaya gayret edilmişlerdir. Ancak bu topluluklar bir yandan Hıristiyanlaşırken diğer yandan *milli ve tabii bir din* olarak ta nitelendirilen Tanrıcılığı ve buna paralel olarak gelişip değişen Şamanî inanışları da sürdürmeye devam etmişlerdir. XVII. yüzyılda Rusların Saha (Saxa, Sakha) ülkesini işgali Ruslar tarafından Sahaların Hıristiyanlığı zorla kabullerine neden olurken, aynı durum daha sonra Güney Sibirya Türk boylarının başına gelmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Gök tanrıya inanış ekseninde oluşmuş Tanrıcılığın yazılı bir literatürü, dogmaları, düzenli ibadetleri ve bir din sınıfının olmaması onun diğer dinlere karşı koymasını engellemiş, aynı zamanda bu durum tanrıcılığın Şamanizm’le karıştırılması ve onun Şamanizm olarak algılanmasına da önemli ölçüde katkıda bulunmuş, hatta işgalci güçler ve sürgünle Saha ülkesine gelen Eski Hıristiyanlar Tanrıcılığı görmezlikten gelerek Şamanizmi ön plana çıkarıp, onu kendisiyle mücadele edilmesi gereken bir din olarak takdim etmişlerdir. Bu duruma en iyi örnek Potapov’un *Altaiski Şamanizm* kitabı (Potapov: 1991) ile G.V. Ksenofontov’un *Şamanizm Izbrannı Trudi* adlı eserleridir (Ksenofontov:1992). Her iki etnologda Tanrıcılığı bir yana bırakıp Sovyet ideologlarının düşünceleri paralelinde Hıristiyanlık karşısında Şamanizmi bir din olarak savunmuşlardır.

1990’lı yıllar Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu başta Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan’la Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Tataristan, Sahastan, Kafkasya, Tıva ve Hakasya ile Altay halkı yeniden milli bir tarih inşasına, bu tarihi inşanın kültürel temelini oluşturabilecek ve bütün Türkleri aynı çatı altında tutabilecek ve onlar arasında kültürel ve dini birliği sağlayacak bir fikre ihtiyaç duymuşlardır. Bütün Türkleri tek din çatısı altında birleştirecek olan eski Türklerin dini sistemi Tanrıcılıktı. Tanrıcılığın coğrafi sınırı ise tapınılan varlığı ifade için Tanrı kelimesinin kullanıldığı bütün bölgelerdir.

Tengriyanstvo=Tanrıcılık kavramını ilk kullanan Kazak edebiyatçı Olcas Süleymanov’dur. Süleymanov, 1975 yılında yayınlanan *Az İ Ya* adlı eserinde bu kavramı ilk olarak kullanmışsa da o zaman bu kavramın neyi ifade ettiği üzerinde pek durulmamıştır. Ancak 1990’lı yıllarda Sovyetler Birliğinin dağılmasını müteakip Tanrıcılık akımı ile ilgili kitaplarda yayınlanmaya başladı. Bu kitaplardan birisi Çoyon Ömüralı Uulu’nun kaleme aldığı *Tenircilik* kitabıdır. Bu kitaplardan bir diğeri ise Tatar asıllı araştırmacı Raphael Nurudinoviç Bezertinov’un *Tengriyanstvo-Religiyya Turkov i Mongolov*’un eseridir (Bezertinov:2004).Bir din tarihi olmaktan ziyade anlaşılabilir duruma getirilmiş bir kültür tarihi hüviyetinde olan ve Tevrat’tan alıntı bir cümle ile başlayan eserde Bezertinov, Tanrıcılık dininde bir yandan Gök Tanrı’yı Gök Ruhu olarak niteleyip onu Şamanizmde var olan ve çoğu animist bir anlayışın ifadesi olarak karşımıza çıkan (Erlık, Umay*...) diğer ruhsal varlıklarla aynı seviyede bir ruh olarak kabul edip Türk Tanrı anlayışına çok tanrılı bir din karakteri verirken,(Bezertinov: 2004, 76-97) bu dini Şamanizmle karıştırmaktadır. Bu anlayış eski Sovyet geleneğine sahip bütün araştırmacılar için söz konusudur ve eserin Türk Dini ile ilgili polemiklere katkısının dışında fazlaca bir değer taşıdığına inanmak oldukça güçtür. Hele tanrı kelimesinin etimolojisini *Tan (Doğuş)+ -Ra (Güneş) = Tan-Ra* (Bezertinov:2004, 7) olarak açıklamaya çalışması ve bir dini ideolojiyi bu kavram üzerine yüklemeye gayret etmesi ise bilimsel garabetin en ilginç örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse eser, bir dinin nasıl anlaşılabilir hale getirildiğini göstermesi açısından ilginçtir.

Tanrıcılık politik arenaya ciddi bir biçimde Askar Akayev döneminde Devlet Başkanlığı Genel sekreteri olan Dastan Sarıgulov’un gayreti ve Soros vakfının mali desteği ile Kırgızistan’da çıktı. İdeolojik temelini *Tenircilik* kitabının oluşturduğu bu hareket Manas destanı temelinde Kırgız milli kimliğinin inşasını hedefliyordu. Zira Kırgızlara göre Tenircilik VII-VIII. yüzyıllarda Asya Bozkırlarında kurulan Türk imparatorluklarının birleştirici kültürel bir unsuru idi. Kırgızistan’da bu gelişmeler olurken Kazakistan ‘da Özbekistan Fransız Orta Asya Araştırmaları Merkezi tarafından 2005 yılında *Milli Kimliğin İnşasında Yeni bir Faktör Olarak Tengrizm* adlı bir kongre düzenlendi. Marlene Laruelle’nin raportörlüğünü yaptığı bu kongrede Tanrıcılıkla ilgili birçok bildiri sunuldu ise de bunlar içinde en ilginç bildirilerden birisi Nigmet Ayupov ve Amanjol Kasabekov tarafından sunulmuş olan bildiridir. Bu bildiride Ayupov ve Kasabekov Tanrıcılığın orijinal bir hareket olmadığını, bunun Sovyetler Birliği sonrası Rusya’da doğan Rusya/Slav paganizmine dönüş hareketinin bir yansıması olduğunu, bu hareketin bir benzerinin de Tacikistan’da Zerdüştiliğin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

rehabilitasyonu şeklinde kendini gösterdiğini ifade etmişlerdir (Laruelle: 2005, 40). Bu görüşe karşı Tanrıculığı savunanlar ise, bu hareketin bir öze dönüş hareketi olduğunu ve *neo-paganizm* olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığını anlatmış, Avrupalı bilim adamları dışında da bu hareketin değerlendirilmesinin yapılabileceğini ifade etmişlerdir.

Ancak yine de Tanrı adı başta olmak üzere Avrasya coğrafyasında savunulan tanrıculuğun ne olduğu hakkında araştırmacılar arasında tam bir fikir birliği olmadığı gibi, dini sadece tarihi bir fenomen olarak kabul edip bu görüşten hareketle tanrıculuk hakkında verilen hükümler ve ulaşılan sonuçlarda da belirsizlikler ve çarpıklıklar mevcuttur. Özellikle son dönemlerde Avrupa’da yapılan araştırmalarda bunu açıkça görmek mümkündür (Gaüzere: 2010, 124; Abdrakhmanov: 2012, 17).

Kuzey Kırgızistan’da kurulan *Tenir Ordo =Ruh Ordo* merkezleri ile güçlendirilmeye çalışılan Tanrıculuk, Akayev’in iktidardan uzaklaştırılması ve Sarıgulov’un devlet sekreterliğinden alınması ile *milli devlet ideolojisi* olmaktan çıkmıştır. Günümüzde Kırgızculuk şekline dönüşmüş olan bu hareket entelektüeller arasında marjinal bir fikir olarak yaşamaktadır. Tanrıcular siyasi olarak da teşkilatlanmış *Mekenim Kırgızstan adlı* bir parti kurmuş ve bu partinin çatısı altında toplanmışlardır.

Tatar tanrıcuları ise politik açıdan daha çok milliliği ön plana çıkarmak istemekte bunun temeline de tanrıculuğu yerleştirmeye gayret etmektedirler. Tataristan da bu hareketi destekleyen *Beznen –Yul (Bizim Yol)* adlı bir dergi çıkmaktadır.

1629 yılında Don Kazakları tarafından işgal edilen Saha (Saxa) ülkesinde Ruslar I. M. Romanov döneminde Yakutsk şehrini kurdular (1632). Bunların amacı bir yandan ticareti geliştirmek, diğer yandan da Putperest olan halkları Hıristiyanlaştırmaktı. Bu amaçla Ruslar Saha ülkesine Ortodoks (Pravoslav dini) Hıristiyanlığı ve Kiril alfabesini götürdüler. Saha aydınları buna karşı koymaya çalıştılsa da başarılı olamadılar. Aslında Don Kazaklarının Saha ülkesini işgalinden önce Sahalar Orhon’da kullanılan runik alfabeyi kullanıyor, din olarak da Tanrıculuğa inanıyorlardı. Hatta tanrıculuk inancına sahip olan Yakutlar XIX. yüzyılda Çin’den gelebilecek kültürel etkilerin önünde bir engel oluşturdu (Karro:1990, 342). Saha halkı milliyetçi ve savaşçı bir halktı. Ne var ki, uzun süren Rus işgali Sahaların milli hafızalarını büyük oranda sildi.(Calabuig: 1995, Le monde diplomatique)

Tanrıculuğun Sahastan’daki yansıması öncelikle Yakutistan adının Saha Cumhuriyetine dönüşmesi şeklinde kendini gösterdi. Yakutistan adının Sahastan’a dönüşmesinin istenmesi Saha halkının büyük çoğunluğu tarafından Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ortak bir zeminde buluşma isteğinin bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Maj: 2010). Saha milli devlet arması üzerinde yer alan *atlı adam* sembolü ise Hun Devletinin çökmesi sonucu şimdiki topraklara yerleşerek Orta Asya Türklerinden ayrılan Sahaların Türk-Moğol halkları ile uzak geçmişte akraba olduklarını vurgulamak amacıyla yöneliktir.

Tanrıculuk ideolojisinin gelişmesi Avrasya halkları arasında heyecan uyandırıp konu ile ilgili milletlerarası bilimsel kongreler düzenlenirken bu hareket hem teolojik, hem bilimsel hem de politik anlamda Türkiye’de hemen hiç etki uyandırmadı. Hiç şüphesiz Türkiye’deki bu ilgisizlikte Bernard Lewis’in anlatımı ile *Türklerin mili kimliklerini İslam’a gömüp, milli tarih ve dillerine sırt çevirmiş olmalarının* etkisi büyüktür.

Sonuç:

Unutmamak gerekir ki, öncelikle farklı bir amacı gerçekleştirmeye, Türk Dünyasında nasıl bir etki-tepkiye sebep olacağını ölçmeye yönelik olarak ortaya çıkarılmış olan Tanrıculuk beklentilerin tersine, Avrasya coğrafyasında yaşayan Türk kültürlü halkların hem kendileri, hem içinde yaşadıkları toplum, hem de yaşadıkları çevre ile uyumunu hedefleyen bir hareket olup

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Nouvelle Age'cılarının düşünceleri paralelinde gelişip uzak bir gelecekte bütün Türklerin çatışı altında toplanabileceği ve milli varlıklarını sürdürebilecekleri tek din ve milli ideoloji gibi gözükmektedir.

*-Umay kavramı hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar arasında en dikkat çekenlerden birisi E.Lot-Falck tarafından yapılmış olanıdır. Falck söz konusu araştırmasında Türklerin organize bir tanrı panteonu olmadığını, ancak birkaç tanrısal varlığa sahip olduklarını bunlardan birinin de aynı kaynaktan türemiş **yer-su, ongun, emeget, etügen, ebügen, emegen, eke, eneke** adı ile anılan varlıklar olup adı geçen varlıkların ise Moğol toprak tanrıçası Ötügen'in türevleri olduğunu ve söz konusu adlar altında bunlara tapınıldığını anlatmakta, Umayın da Hristiyan Türklerce Hz. Meryem'e dönüştürüldüğü savında bulunmaktadır (Lot-Falck:1956,196). Ayrıca, Umay'ın Gök Tanrının eşi olarak kabul edilmesi (Abdrakhmanov:20102, 17) de Gök Tanrı Dini hakkındaki cehaletin en büyük örneğidir.

KAYNAKÇA

- ABDRAKHMANOV Talgat: (2012) L'İslama au Kazakhstan les Rapports Etat-religion (XIII-XX siecle), Université Michel de Montaigne-Bordeaux3.
- ADJİ Murat: (1994) *Polin Polovestkogo Poly*, Moskva.
- ADJİ Murat: (2002) *Kıpçaklar (Türklerin ve Büyük Bozkırın Kadim Tarihi)*, Çev: Zeynep Bağlan Özer, Ankara.
- CALABUİG Erlends: (1995) *Le monde diplomatique, janvier*, Paris.
- CUSUPOV Keneş: (2001) *Bayırkının İzderi*, Bişkek.
- ELİADE Mircea: (1983) *Histoire des croyances et des idées religieuses*, c. III, Paris.
- ELİADE Mircea: (1974) *Traite d'Histoire des Religions*, Paris.
- ERGİN Muharrem: (1970) *Orhun Abideleri*, İstanbul.
- GAÜZERE David: (2010) *Les Kirghiz et la Kirghizie a l'Epoque Contemporaine, La Construction d'un Etat-Nation*, Paris.
- GÜNAY Ünver-GÜNGÖR Harun: (2007) *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul.
- HAMAYON Roberte: (1990) *La Chasse a l'ame*, Nanterre, Paris
- KARRO Jacques (1990) *La Nation et l'Universalite les Iakoutes Aujoud'hui*, Cahiers du Monde russe et sovietique,XXX1(2-3)
- KSENEFONTOV G.V.: (1992) *Şamanizm, İzbranie Trudi(Publikatsii 1928-1929)*, Yakutsk.
- LARUELLE Marlène: (2005) IFEAC Regional Conference, "Tengrism as a New Factor in the Construction of Identity" Central Eurasian Studies Review Volume 4, Number 2, Almaty.
- LOT-FALCK E. (1956) *Apropos d'Atügen, deesse mongole de la tere*, Reveu de l'histoire des religions, tome 149 n2
- MAJ Emilie: (2006) *Le Cheval chez les Iakoutes Chasseurs et Eleveurs- De la Monture a L'Embleme-Ecole Pratiques des Hautes Etides-Section des sciences Religieuses-Paris.*
- MAJ Emilie: (2010) <http://www.espacestemp.net/en/articles/le-neo-eurasisme-relecture-du-passe-et-construction-du-futur>

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

-
- POTAPOV Leonid Pavloviç: (1991) *Altaiski Şamanizm*, Leningrad.
- ROUX, Jean-Paul, (1956) *Tangri Essai sur le ciel=dieu des peuples altaïques*. Revue d'histoire des religions Vol:149,Nu:149-1.
- SNESAREV G.P.:(1969) *Reliktı domusulmanskix verovanii i obryadov u uzbekov Horezma*, Moskva.
- REMBLAY Xavier: (2001) *Pour Une Histoire de la Serinde, Le manicheisme parmi les peuples et religions d'Asie Centrale d'apres les sources primaires*, Wien.
- YUHMA Mişşi: (1996) *Drevnnie Çuvaşı, Bogi i Geroy*, Çeboksar.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

